

QARAQALPAQ BAQSÍSHÍLÍQ ÓNERI HÁM ONÍN JASLAR TÁRBIYASÍNDAGÍ RÓLI

Bekbaulieva Feruza Majit qızı,

Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

Muzika tálim bakalavr tálim baǵdarı studentı

KARAKALPAK BAKHSHI ART AND ITS ROLE IN YOUTH EDUCATION

Bekbaulieva Feruza Majit qızı,

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz,

Bachelor's degree student in Music Education

КАРАКАЛПАКСКОЕ ИСКУССТВО БАХШИ И ЕГО РОЛЬ В ОБРАЗОВАНИИ МОЛОДЕЖИ

Бекбаулиева Феруза Мажит кизи,

Нукусский государственный педагогический институт

имени Ажинияза, студент бакалавриата по музыкальному образованию

e-mail:

feruzabekbaulieva@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-9497-1108>

Annotaciya: Maqalada mektep jasındağı balalarga muzikalıq bilim beriw menen birge, qosıqlardıń tekstlerin úyretiwdiń áhmiyetli wazıypa ekenligi kórip shıǵıldı. Jas áwladqa hár bir sózdiń mánisi bar ekenligi keń túrde dálillengen. Qaraqalpaq saz ásbaplarınan biri bolǵan dúwtar hám onı shertiw texnologiyaları haqqında keń túrde maǵlıwmatlar berilgen.

Tayanış sózler: muzika, metodika, bilimlendiriw, tálim-tárbiya, innovacion texnologiya, xalıq qosıqları.

Abstract: The article examines the importance of teaching song lyrics to school-aged children, alongside providing them with musical education. It has been widely proven that every word has meaning for the younger generation. Extensive information is provided on the dutar, one of the Karakalpak musical instruments, and its playing techniques.

Key words: Music, methodology, education, upbringing, innovative technologies, folk songs.

Аннотация: В статье рассматривается важность обучения текстам песен детей школьного возраста наряду с предоставлением им музыкального образования. Широко доказано, что каждое слово имеет смысл для молодого поколения. Приведены обширные сведения о дутаре, одном из каракалпакских музыкальных инструментов, и технике его игры.

Ключевые слова: музыка, методика, образование, воспитание, инновационные технологии, народные песни.

Kirisiw. Búgingi kúnde jedel rawajlanıp atırǵan texnologiyalıq hám ilimiy jańalıqlar jámiyeti ózgerislerge ashıq, belsendi insanlar tárbiyalawǵa májbúr etedi. Málimleme jámiyeti talapların biletuǵın hám ózin-ózi rawajlandıra alatuǵın shaxslardıń bilimlendiriw jámiyetlerdiń rawajlanıwında tiykarǵı rol atqaradı. Kvalifikaciyalı shaxslardı tárbiyalaw oqıtıwshılar menen múmkin. Demek, házirgi bilimlendiriw talapların

qanaatlandırıw ushın oqıtıwshılardıń bir qatar kónlikpegerge iye bolıwı kútilmekte.

Tiykarǵı bólim. Ulıwma mániste jetkiliklilik, jetkilikli bolıw jaǵdayı, jumıstı islewge uqıplılıq beretuǵın arnawlı bilim, uqıplılıq sıpatında belgilengen. Juwapkershilik, adamnıń jumıstı orınlay alıwı boyınsha juwapkershilikti ózine alıwı hám kásibin durıs orınlay alıwı ushın shaxsta bolıwı kútilip atırǵan kásiplik bilim, kónlikpe hám múnásibet; sıyaqlı ózgeshelikler bolıp tabıladı.

Sunday-aq, oqıtıwshılardıń kompetenciya- ları da oqıtıwshılardıń “oqıtıwshılıq” óz kásibin nátiyjeli hám nátiyjeli túrde orınlay alıwı ushın olarǵa zárúr bolǵan bilim, kónlikpe hám bilimler múnásibetler” dep túsindiriledi. Oqıtıwshılardıń kásiplik bilimleri, kónlikpeleri hám qádir-qımbat bahaları menen baylanıslı.

Muǵallimniń kásiplik kórsetkishleri, onıń kásiplik tájiriybesi hám oqıwshılardıń jetiskenlikleri arasındǵı baylanıs penen túsindiriledi (Kulshrestha hám Pandey, 2013). Sonıń menen birge, oqıtıwshılar óz kásibin orınlawda iye bolıwı kerek bolǵan bilim, kónlikpe hám qatnas oqıwshılardıń da jeńip beriwi kútilmekte.

Bul baǵdarda oqıwshılardıń zárúr bolǵan bilim, kónlikpe, oqıtıwshılardıń múnásibetin hám qádiriyatların rawajlandırıw hám oqıtıwshılıq kásibin múnásip atqara alıwı ushın kóplegen tarawlarda jeterli úskelerge iye bolıwı kerek. Házirgi bilimlendiriw mashqalaları menen shuǵıllanıw ózlestiriw ushın oqıtıwshılardıń jeterli bilim hám kónlikpege iye bolıwı úlken áhmiyetke iye.

Oqıtıwshılardıń qánigeligi qanday bolıwı kerekligin úyreniw boyınsha milliy hám xalıqaralıq izertlewlerde bilimleri, pedagogikalıq taraw (kásip) boyınsha bilimleri hám ulıwma mádeniyatı boyınsha bilimleri ajralıp turatuǵın ulıwmalıq ólshemler bolıp esaplanadı.

Taraw bilimleri – oqıtıwshınıń tarawı menen baylanıslı bolǵan tema, túsiniq, princip hám teoriyalardı óz ishine alǵan pánniń bir pútinligi hám usı pán ishindegi bilimlerdi tártipke salıw sıpatında kórsetilgende; pedagogikalıq taraw bilimleri, oqıtıwshılardıń, ásirese, xızmetke shekemgi bilimlendiriwde óz tarawına baylanıslı bilimlerin úyreniw hám oqıtıw procesinde qollanıw. Olar qollanǵan strategiya, usıl hám texnikalıq bilimlerdi baylanıstırıw arqalı tema mazmunın qalay jetkerip beredi hám olarda sáwlelengen maǵlıwmatlardı óz ishine aladı [4.69].

Oqıtıwshınıń klass iskerliginde iyeleytuǵın kompetenciya- ları úlken áhmiyetke iye.

Oqıtıwshılar turaqlı túrde jańalanıp barıp atırǵan oqıw-tárbiya procesiniń qıymshılıqlarına qarsı gúresiw ushın hár qıylı kompetensiyalardı talap etedi. Sonıń ushın oqıtıwshılardıń qánigeligine hám milliy hám xalıqaralıq kólemde jańa redakciya- lar hám jańalanıwlar ámelge asırılmaqta.

Bul baǵdarda milliy Oqıtıwshılardı tárbiyalaw hám rawajlandırıw bas basqarması basshılıǵında 2017-jılı jańa kompetenciya- lar belgilenip, ámelge kirgizildi. Jańalanıp atırǵan oqıtıwshılıq kásibiniń ulıwma kompetenciya- ları; “kásiplik bilim”, “kásiplik kónlikpe”, “múnásibet hám qádiriyatlar” sıyaqlı 3 tiykarǵı kompetenciya baǵdarları hám de usı kompetenciya- lar menen baylanıslı 11 subkompetenciya hám usı kompetenciya- lar astında jaylasqan 65 kórsetkishten ibarat.

Kásiplik bilim; taraw bilimleri, nızamshılıq haqqındaǵı bilimlerdi óz ishine alǵan halda, kásiplik kónlikpe; oqıwdı rejelestiriw, oqıw ortalıǵın jaratıw, oqıtıw hám úyreniw procesin basqarıw, ólshew hám bahalaw, qatnas hám milliy, ruwxıy hám ulıwma insaniy qádiriyatlar, oqıwshıǵa qatnas, baylanıs hám birge islesiw, jeke hám kásiplik qádiriyatlar. Rawajlandırıw sub kompetentliklerin óz ishine aladı [4.64].

Joqarıda kórsetilgen kompetenciya tarawlarınan oqıtıwshılar kóplegen túrli tarawlarda kásiplik kompetenciyaǵa iye bolıwı kerek ekenligi kórinip tur. Bul kompetenciya- lar oqıtıwshılar tárepinen ózlestiriliwi ushın oqıtıwshılardıń individual hám institucionallıq tárepten kásiplik rawajlanıwınıń úzliksizligin támiyinlew kerek.

Biraq, oqıtıwshılardıń kásiplik rawajlanıwı individual, shólkemlestiriwshilik, huqıqıy hám pedagogikalıq faktorlar menen baylanıslı tolıq támiyinlenbey atır hám bul boyınsha hár qıylı mashqalalarǵa dus kelmekte. Solay bolsa da bilimlendiriwdegi byurokratiyalıq strukturanıń hádden tıs oraylasqanlıǵı, oqıtıwshılardıń ózlerine baylanıslı qabıl etilip atırǵan qararlarǵa oqıtıwshılardıń kásiplik rawajlanıwında qatnasa almawshılıq, motivaciyanıń jetispewshiligi hám jeke tosqınlıqlar sıyaqlı mashqalalar aldındaǵı tosqınlıqlar sıpatında esaplanıwı múmkin [2.39].

Bul mashqalalardı sheshiw ushın birinshi gezekte, oqıtıwshılardıń kásiplik jetikligine tásir kórsetiwshi faktorlardı anıqlaw hám bul baǵdarda xızmet kórsetiw.

Muǵallimshilikke talabanlarǵa xızmet kórsetiwde de muǵallimlerin qánigeligin arttırıw boyınsha jumislardıń tártibi paydalı bolıwı múmkin.

Sebebi, Qaraqalpaqstanda qánigelikti arttırıw túsiniǵı ulıwma alǵanda oraydan tısqarı shólkemlerine qaray rawajlanıwshı strukturada bolıp, jeke mashqalalardan göre ulıwma máselelerge itibar qaratadı. Bul óz kásibiniń

mamanligın arttırıw boyınsha turaqlı túrde shólkemlestiriletuǵın, biraq májbúriy túrdegi baǵdarlamalar ótkerilip atırǵan waqıttı kóp talap etetuǵın hám zárúr bolmaǵan mútájlıkerdi qanaatlandıırıwǵa qaratılǵan ilajlar sıpatında qaralmaqta [1.25].

Jeke shaxslardıń mútájlıkeri hám olarda ushırasatuǵın mashqalalar dı sheshiwden uzaq halda shólkemlestiriletuǵın qánigeligin arttırıw baǵdarlamalarınan talap etilgen nátiyje alıwdı kútip bolmaydı ózgeris tek individual emes bul waqıtqa baylanıslı shólkemlestiriwshilik process. Shólkemniń strukturası shaxslardıń óz ara almasıwǵa bolǵan mútájlıkerin esapqa alıwı kerek.

Ayırım waqıtları bunıń kerisi de bolıwı múmkin. Mákeme qollap-quwatlawshı hám rawajlandırıwshı túsınik kórsetse, fizikalıq shaxslar olar motivaciyanıń tómenligin bastan keshiriwleri múmkin. Bul baǵdarda oqıtıwshılardıń kásiplik kompetenciylarına tásir etiwshi faktorlardı ózgeris zárúrligi sıpatında kóriw hám ózgeris zárúrlıkerine qaratıw mamanlıq arttırıw baǵdarlamaların shólkemlestiriw zárúr.

Oqıtıwshılardıń mamanlıǵına tásir etiwshi faktorlar.

Oqıtıwshılardıń kásip talap etetuǵın bilim hám kónlikpelerinen tısqari, oqıtıwshınıń qánigeligin arttırıw jáne bir faktor olardıń óz wazıypa hám juwapkershiligin orınlay alıwına bolǵan isenimi bolıp esaplanadı.

Bir jumısta tabıslı bolıwı kerek bolǵan qábiletler menen bir qatarda, shaxstıń tabısqa erisiwine bolǵan isenimi de áhmiyetli ekenligi atap kórsetilgen. Basqasha aytqanda, tabısqa erisiwde shaxstıń ózin-ózi támiyinlewge bolǵan isenimi de tásir etedi. Muǵallımlardıń tek olardıń klass ishindegi nátiyjerin sapalı dárejede kórsetiwı ushın taraw boyınsha mamanlıǵı jeterli óziniń bul sıpatların oqıtıw procesinde sáwlelendire alıwı ushın óz-ózin támiyinlew faktori joqarı bolıwı kerek.

Kásiplik tájiriybeler – bul shaxstıń jumısı menen baylanıslı tabıslı yamasa sátsizlikke alıp keletuǵın tájiriybeler [3.58].

Sebebi shaxs ótmishtegi kásiplik tájiriybesin bahalaw arqalı uqsas háreketlerdi ámelge asırıw

qábileti haqqındaǵı jeterli isenim; rawajlandıradı. Shaxstıń nátiyjeli is-háreketleri óz-ózin jeterli dep esaplawdı kúsheytıdi, al basınan ótkergen sátsizlikler bolsa óz-ózin jeterli dep esaplaydı qánigelik isenimine unamsız tásir kórsetedi.

XXI asırde tálim procesiniń túpten ózgeriwi, jańasha metod hám jantasıwlarıń engiziliwi zamanagóy oqıtıwshıdan tek bilim beriwshi ǵana emes, bálkim oqıwshılardıń pikirlewin rawajlandırıwshı, olardı belsendi qatnasıwshı retinde qalıplestiriwshı bolıwdı da talap etip atır. Sol tárepten interaktiv metodlar - yaǵnıy óz-ara baylanıs hám sheriklik tiykarında shólkemlestiriletuǵın oqıw iskerligi - tálimde zárúrli orın tutadı. Interaktiv jantasıwda oqıwshı passiv tıńlawshıdan aktiv qatnasıwshıǵa aylanadı. Bul maqalada interaktiv metodlar mazmunı, túrleri, olardıń oqıw processindegi roli hám de ámeliyatta qollanıwı analiz etiledi.

Juwmaq. Juwmaqlap aytqanda, tiyisli tarawda islengen izertlewler ádetde muǵdarlıq izertlewler bolǵanın, sapa izertlewleri bolsa sheklengen muǵdarda bolǵanın esapqa alsaq, oqıtıwshılardıń pikirine qarap, sapalı izertlew metodları menen oqıtıwshılardıń kásiplik olardıń kompetenciyasına tásir etiwshi faktorlardı anıqlaw hám bul boyınsha sheshim usınısların aldında qoyıw áhmiyetli esaplanadı.

Ádebiyatlar:

1. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – Москва: Педагогика, 1986. 240 с.
2. Горбов С.Ф. Обучение математике. (Система Д. Б. Эльконина – В.В. Давыдова) / С.Ф. Горбов, Г.Г. Микулина, О.В. Савельева. – Москва: Вита-Пресс, 2002. – 112 с.
3. Эльконин Б.Д. Психология. – Москва: Academia, 2005. – 143 с.
4. Утебаев Т.Т. Қорақалпоғистонда XX аср иккинчи ярми – XXI аср бошида таълим-тарбиявий фикрларнинг ривожланиши. АКД. Тошкент, 2016. 260 б.